
Prikaz

Svetozar Livada i suradnici **Biološki slom i nestajanje Srba u Hrvatskoj (1880-2011)**

Grafopapir, Banja Luka, 2019, 228 str.

Ugledni demograf i agrarni sociolog dr. sc. Svetozar Livada (1928.) objavio je – s podnaslovom “Od višegeneracijskog i starosjedilačkog, autohtonog i konstitutivnog, do manjinskog statusa” – drugo, bitno prošireno i znatno dopunjeno izdanje knjige koja je naizgled posvećena prikazu i analizi jednoga istraživanja naseljenosti srpskog stanovništva u Hrvatskoj, ali koja svojim dosezima uvelike nadilazi usko disciplinarne granice demografije. To djelo na osebujan način predstavlja mjerodavan doprinos suočavanju s mračnim stranama recentne prošlosti, te u tom smislu nudi i poticaj primjerenom pristupu toj prošlosti, ali ujedno i sadašnjem trenutku, i – što je najvažnije – oblikovanju perspektiva moguće budućnosti.

Zajedno sa suradnicima, među kojima posebno ističe Vladimira Cvjetićanina, autor je analizirao demografska kretanja spomenutog stanovništva u razdoblju od 1880. do 2011., s posebnim naglaskom na podatke koji su rezultat popisa stanovništva 1991., 2001. i 2011. Time je inauguriran inovativan pristup interpretaciji demografskih podataka, obilježen kontekstualizacijom demografskih promjena u cjelokupnim životnim i socijalnim prilika-

ma i okolnostima koje su u kvantitativnoj i kvalitativnoj dimenziji značajno utjecale na demografske promjene. Taj bi se pristup mogao nazvati kontekstualnom demografijom ili demografskom historijom. Riječ je o interdisciplinarnom pristupu demografiji kojim se aplikativna znanost demografije zasnovana na egzaktnoj matematičko-statističkoj logici i metodologiji upućuje na uključivanje rezultata drugih znanosti u analizu i interpretaciju demografskih činjenica.

U uvodnom dijelu dan je prikaz naseljavanja srpskog stanovništva u Hrvatskoj. To je naseljavanje započelo davno prije prvog popisa stanovništva 1880. kojim započinje analiza, a objašnjava se ekspanzijom Turske carevine na području Balkana, zbog koje se dio srpskog stanovništva iz prvobitne postojbine seli prema zapadu. Te manje ili više prisilne migracije intenzivirale su se u 16. stoljeću (iako su prve migracije zabilježene još u 14. stoljeću u sjevernoj Dalmaciji za vrijeme vladavine Šubića). U 17. i 18. stoljeću dolazi do stabilnijeg naseljavanja i stvaraju se stalna naselja, čiji su se toponimi zadržali do danas. Svrha tih naseljavanja bila je stvaranje baze za regrutiranje vojnika za obranu Habsburške Monarhije od napada Turaka. Model organizacije stalne obrane od turskog nadiranja rezultirao je stvaranjem svojevrsnoga perzistentnog bedema koji je u militariziranim uvjetima omogućio opstojnost kontinuirane i složene organizacije života tih naselja. Iz svega toga izvodi se zaključak da se srpsko stanovništvo može smatrati starosjedilačkom etničkom skupinom koja je – zajedno s Hrvatima – branila naseljene prostore kao “predziđe kršćanstva”, a ujedno te prostore i humaniziralo

krčenjem i osvajanjem zemljišta te izgradnjom cestovne mreže i drugih elemenata infrastrukture.

Prema prvom popisu stanovništva koji je predmetom analize, Srba u Hrvatskoj bilo je 441.912 ili 17,63% ukupnog stanovništva, a taj postotak raste do 1921. (kada Srba ima 764.901 ili 22,21%), da bi se zatim počeo smanjivati (1931. ima ih 16,73%, a 1948. – 14,42%) te stagnirati (sve do 1991. kada Srba ima 12,16%) i naposljetku drastično padati: Godine 2001. popisano je 201.631 Srba (4,54%), a 2011. samo 186.633, što iznosi 4,36% ukupnog stanovništva Hrvatske. Zanimljivo je (ako ne i indikativno) da se ukupan broj stanovnika Hrvatske također smanjuje: s 4.784.265 koliko je popisano 1991. taj se broj do 2011. smanjio na 4.284.889. Ta demografska kretanja nisu adekvatno istražena, a posebno je otežavajuća okolnost to što se ratne žrtve nije čak ni izbrojilo, već se njima licitiralo. Egzaktano se može ustanoviti tek velika neujednačenost kretanja ukupnog broja stanovništva, kao i jasno razlikovanje područja s negativnim saldonom stanovništva, područja s pozitivnim saldonom i područja obilježenih stagnacijom (koja u najnovije vrijeme obilježava demografska regresija). Prvu skupinu predvodi Ličko-senjska županija, a slijede ju Karlovačka i Sisačko-moslavačka županija. U skupinu s pozitivnim saldonom spadaju: Splitsko-dalmatinska, Brodsko-posavska, Osječko-baranjska i Vukovarsko-srijemska županija (koje, međutim, u razdoblju nakon 1991. bilježe regresiju). Negativne trendove nakon 1991. u toj skupini ne bilježe samo Zagrebačka i Istarska županija.

Osobita pozornost posvećena je kretanjima srpskog stanovništva, te se ana-

lizom popisnih podataka dokazuje da se nakon 1991. u svim županijama bilježi značajan pad populacije, najviše u Sisačko-moslavačkoj (24,15%), Šibensko-kninskoj (23,69%) i Ličko-senjskoj županiji (22,74%); ukupno ima 366.458 Srba manje nego 1991. godine, što se interpretira kao etničko čišćenje nevidenih razmjera. Došlo je i do znatnih promjena u gustoći naseljenosti stanovništva: s iznimkom Zagreba i Istre svugdje je smanjena, što bi trebalo značiti da je ljudski faktor znatno oslabio (u nekim područjima gdje je živjelo iseljeno stanovništvo čak je i posve zamro; uglavnom je riječ o područjima posebne državne skrbi), a taj je faktor osnovna pretpostavka života. Ti se zaključci temelje na detaljnim analizama demografskih trendova na područjima Like, Korduna, Banije, Dalmatinske Zagore, Slavonije i Gorskog Kotara, ali i na području gradova (gdje su u prvom planu promjene u etničkoj strukturi stanovništva).

Slijedi zaključak prema kojemu su u Hrvatskoj poremećene sve demografske strukture stanovništva, što je uzrokovalo njegov demografski slom (to se posebno odnosi na srpsko stanovništvo koje je višegeneracijski integralan dio stanovništva Hrvatske). Povrh toga produbljuje se i ubrzava starenje stanovništva (prosječna starost hrvatskog stanovništva iznosi 42,3 godine, po čemu smo među najstarijim europskim narodima; prosječna starost srpskog stanovništva još je veća i iznosi 53,1 godinu, a na to se nadovezuje i emigriranje stanovništva, tendencija koja je bila vidljiva i prije rata, a danas se i povećala, što se objašnjava nezaposlenošću aktivnog dijela stanovništva i provincijalizacijom, s periferijama u kojima se svaki peti stanovnik

nalazi u socijalnoj komi). Pesimistične prognoze samo su retorički ublažene frazom: “Samo izlazak iz recesije i pozitivan ekonomski razvoj, uz značajan rast BDP, može da prekine taj emigracioni val”, na koju se nadovezuje i upozorenje: “Nema mogućnosti razvoja ekonomije, ako socijalna politika nije drugi pol ekonomskog rasta i razvoja” (str. 132).

Nakon priloga “Nestajanje Srba u Hrvatskoj” novosadskog demografa Branislava Đurđeva, koji na temelju analize dostupnih statističkih podataka prognozira da će se ukupno stanovništvo u Hrvatskoj i dalje smanjivati do sredine 21. stoljeća, pri čemu će se istovremeno posebno smanjivati udio srpskog stanovništva, slijede “Specijalni kontekstualni prilozi”. Prvi je studija Vladimira Obradovića “Rizično delikventno kriminalno ponašanje” (sažetak istoimene knjige objavljene 2014.), u kojoj se istražuju 1.333 kaznena djela s obilježjima ratnog terorizma počinjena u Hrvatskoj u razdoblju od 1991. do početka vojno-redarstvene akcije “Oluja”. Autor zaključuje da su ti šokantni i jezoviti zločini po svojoj prirodi i načinu izvršenja karakteristika građanskih ratova (u kojima međusobno ratuju građani iste države), što se dodatno potkrepljuje podatkom da je 80% počinitelja (i Srba i Hrvata) posjedovalo hrvatsko državljanstvo.

Idući prilog napisao je Svetozar Livada, a sastoji se od izjava Franje Tuđmana

u kojima daje političku i intelektualnu podršku ratnih zločinima te od sličnih izjava nekih njegovih sljedbenika. Slijede: izvještaj Hrvatskoga helsinškog odbora pod naslovom “Vojna operacija ‘Oluja’ i poslije”, stenogrami o podjeli Bosne koje su 2005. objavili splitski *Feral Tribune* i sarajevski izdavač Civitas te konačno članak Borisa Pavića i Ivana Klobučara “Zločin i šutnja”, izvorno objavljen 2001. u časopisu *Identitet*.

U pogovoru Svetozar Livada objašnjava povezanost analize kretanja u stanovništvu Hrvatske kojoj je posvećena glavina knjige sa spomenutim “kontekstualnim prilozi”. Objašnjenje se, sažeto rečeno, može svesti na zolinsko *J'accuse*, na optužbu (nekih ili glavnih) krivaca za oblikovanje konteksta u kojemu se događaju analizirane demografske promjene.

Knjiga sasvim sigurno izaziva, blago rečeno, nelagodu. Nema dvojbe da je mnogi neće prihvatiti kao znanstvenu analizu (iako je u glavnom dijelu karakterizira egzaktna znanstvena metodologija), neki će joj prigovoriti i jednostranost. No, činjenice na koje nas ova knjiga upućuje ne bi se smjele ni ignorirati ni relativizirati. Već je i demografska katastrofa na koju ona upućuje dovoljan razlog za primjereno i odgovorno suočavanje s kontekstom o kojemu je ovdje riječ. Moralne argumente ne moramo spominjati; njima u znanosti, navodno, nema mjesta.

Lino Veljak
Filozofski fakultet,
Sveučilište u Zagrebu